

ТЕРНОВ П.П.,

д. ю. н., професор, заслужений юрист України, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ

КАЛУЗЬКИЙ О.В.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника відділу Національної академії внутрішніх справ

ГАНІВ Я.У.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент Національної академії внутрішніх справ

ТЕРОРИЗМ І ЙОГО ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ХАРАКТЕРНІ РИСИ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПОНЯТІЙНОГО І ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

ТЕРРОРИЗМ И ЕГО ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ, ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА И ПРОБЛЕМЫ ИХ ПОНЯТИЙНОГО И ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ

TERRORISM AND ITS TRANSNACIONALIZATION, CHARACTERISTICS OF INTERNATIONAL TERRORISM AND THE PROBLEMS OF THEIR CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL DEFINITION

Анотація: у статті розкрито актуальні питання поширення сучасного тероризму, досліджено його характерні поняття та риси, транснаціоналізація, визначено виклики та загрози не лише для України, а й для усього світу. Акцентовано увагу на тому, що тероризм перетворився на одну із найбільш складних соціальних проблем, а подекуди став частиною політики, інструментом здійснення зовнішньополітичної діяльності для досягнення геополітичних цілей окремих держав, сил і рухів, зухвало налаштованого злочинного спрямування на світовій арені.

Ключові слова: тероризм, транснаціоналізація, характерні риси, терористична діяльність.

Аннотация: в статье раскрыты актуальные вопросы распространения современного терроризма, исследованы его характерные понятия и черты, транснационализация, определены вызовы и угрозы не только для Украины, но и для всего мира. Акцентировано внимание на том, что терроризм превратился в одну из наиболее сложных социальных проблем, а кое-где стал частью политики, инструментом осуществления внешнеполитической деятельности для достижения геополитических целей отдельных государств, сил и движений, вызывающе настроенного преступного направления на мировой арене.

Ключевые слова: терроризм, транснационализация, характерные черты, террористическая деятельность.

Annotation: the pressing questions of distribution of modern terrorism are exposed in the article, investigational him characteristic concepts and lines, transnational character, calls and threats are certain not only for Ukraine but also for the whole world. Attention is accented on that terrorism grew into one of the most thorny social problems, and here and there – by part of politics, by the instrument of realization of foreign policy activity for the achievement of geopolitical aims of the separate states, forces and motions, defiantly adjusted criminal aspiration on a world arena.

Key words: terrorism, transnational character, personal touches, terrorist activity.

Вступ. Тероризм (від лат. terror – страх, жаж) вважається одним із найнебезпечніших злочинів, що несе реальну загрозу світовій цивілізації, правопорядку і національній безпеці кожної країни.

Постановка проблеми та аналіз літературних джерел. В етимологічному значенні під «терором» розуміють «найгострішу форму боротьби із застосуванням насильства аж до знищення», під «тероризмом» – «здійснення, застосування терору; тактику діяльності терористів», а під «міжнародним тероризмом» – «вбивство чи інше посягання на життя глав держав, глав або членів уряду; дипломатичних представників чи інших службових осіб, захоплення заручників, угон повітряного судна, піратство тощо».

Результати досліджень. Більш повну характеристику цьому явищу дає кримінальне законодавство, що передбачає відповідальність за терористичний акт.

Відповідно до ч. 1 ст. 258 КК України під терористичним актом слід розуміти

«застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку дня життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою. Навіть з першого погляду не можна не помітити різноманітності підходів до понятійного та термінологічного визначення сутності терористичного явища, які характерні й для інших

дузей науки і практики (філософії, соціології, політології, психології тощо).

Це зумовлено тим, на нашу думку, що в цей час відсутній єдиний уніфікований понятійний підхід щодо визначення поняття тероризму як у національній, так і світовій науковій школах на міжнародному рівні, хоча країни зарубіжжя стикнулися з проблемою терористичної загрози набагато раніше України, яка безпосередньо зазнала й відчула її лише на початку нинішнього тисячоліття, особливо за останні роки, коли вона, ця загроза, стрімко зросла в рази з анексією Криму та окупацією частини Донбаського регіону країни і має стійку тенденцію до ще більшого загострення.

За даними опублікованого Інституту економіки і миру (Institute for Economics and Peace) позаминулорічного рейтингу «Глобального індексу тероризму» (дослідження враховує дані про 144 тис. терористичних інцидентів та охоплює терористичну активність у 162 країнах за останні 15 років з наголосом на минулому році) Україна перемістилася з 51 на 12 місце і стала єдиною європейською державою, що потрапила до топ-20 рейтингу. При цьому (довідково) перше місце стабільно посідає Ірак, Росія – 23 місце, Британія – 28, Греція – 29, Франція – 36, Ірландія – 48.

Кількість смертей у результаті актів тероризму зросла в 2014 р. на 80% (78% втрачених життів припадає на Ірак, Нігерію, Афганістан, Пакистан і Сирію), Україна, де кількість смертей від тероризму перевищила 500, стала однією з шести країн, які вперше потрапили до рейтингу.

Численні збитки завдає тероризм і національній економіці країн, які стають його жертвами. Так, унаслідок кривавих терактів у Нью-Йорку та Вашингтоні (США), що сталися 11 вересня 2001 р., за різними оцінками фахівців, їх було спричинено у розмірі понад 95 млрд американських доларів.

Отже, цілком очевидно, що за останні роки тероризм усе більш глобалізується

і набуває транснаціональних міжнародних рис і форм. Про це свідчать, зокрема, і події на сході України, знищення проросійськими терористами 17 липня 2014 р. зенітним ракетним комплексом «Бук» (виробництва РФ) у небі над Донбасом неподалік від міста Торез пасажирського літака малайзійських авіаліній «Боїнг-777». У результаті цього загинули всі 298 його пасажирів та членів екіпажу, включаючи 80 неповнолітніх дітей, які перебували на борту літака, троє з них – віком до двох років (доречно підкреслити, що автори зазначеного вище рейтингу «Глобального індексу тероризму» поставили збиття літака на п'яте місце найбільш смертоносних терористичних атак).

Свідченням тому є і серія терактів у Парижі, що сталися увечері 13 листопада 2015 р., коли невідомі особи відкрили стрілянину в одному з ресторанів 10 округу французької столиці; пролунало три вибухи у безпосередній близькості від стадіону «Стад де Франс» під час футбольного матчу між збірними Франції та Німеччини, на якому був присутній президент Республіки Франсуа Олланд, а на рок-концерті в театрі «Батаклан» невідомі захопили заручників. У результаті загинуло 129 осіб, серед яких журналіст сатиричного тижневика «Шарлі Ебда», сотні людей отримали тілесні поранення і ушкодження.

Не випадково, що європейські політики оцінили терористичні акції у Парижі «найбільшим викликом безпеці після терактів 11 вересня 2001 р.». До широкомасштабних антитерористичних заходів були залучені правоохоронці та військовослужбовці не тільки Франції, а й Бельгії, Великої Британії, Греції, Іспанії, Німеччини та інших країн Євросоюзу.

Відповідальність за серію терористичних атак у Парижі взяли на себе відоме міжнародне терористичне угруповання «Ісламська держава», а також «Аль-Каїда в Ємені», які вважають Францію однією з 60 країн світу, визнаних ними запеклими ворогами ісламу

(прикро, що серед цих країн фігурує й Україна).

Ще більш знаковими щодо розгулу міжнародного тероризму виявився минулий рік. За даними Мерілендського університету (США), 2016 р. ознаменувався найбільшою кількістю смертей унаслідок терористичних актів у Західній Європі з 2004 р. – єдиного року з початку цього століття, в першій половині якого жертвами серії терористичних вибухів у потягах в Мадриді стала 191 особа. Згідно з наведеними університетом статистичними даними, за перші сім місяців 2016 р. у Західній Європі внаслідок терактів загинули 143 особи, а з урахуванням Туреччини – усього 892 особи (варто зауважити, що зазначений показник враховує також і жертв, які загинули внаслідок військового перевороту в Туреччині та її столиці).

Серед найбільш кривавих терористичних атак минулого року можна назвати такі:

1) терористичний вибух у тренувальному поліцейському таборі в лівійському Злітені 7 січня (65 жертв);

2) серію терористичних вибухів на ринках Багдада (Іран) 3 липня (загинуло 83, отримали поранення приблизно 200 людей);

3) терористичний наїзд вантажівки на натовп людей, що гуляли набережною з нагоди святкування Дня взяття Бастилії 14 липня у Ніцці (Франція), від якого загинуло 84 людини та отримали поранення 60 осіб;

4) зухвалі терористичні атаки на міську лікарню в Кветті (Пакистан) 8 серпня (60 загиблих);

5) теракт під час весілля в турецькому Газіантені 20 серпня (51 загиблий) та ін.

Тобто, останнім часом усе більше простежується стійка тенденція «ісламізації» міжнародного тероризму, який має на меті реалізацію глобального проекту широкомасштабного втягування країн Західної Європи у зіткнення між ідеологіями, що є суперниками ісламського світу і його релігійної віри.

Сьогодні, за оцінками різних офіційних видань, існує від 500 до 1000 ісламських об'єднань сектантського зразка: «Аль-Каїда», «Аль-Джамаа аль Ісламія», «Аль-Джихад», «Ажар аль-Іслам», «Джабхай ан-Сусра», «Всесвітній фронт боротьби проти іудеїв і хрестоносців», зазначена «Ісламська держава» та ін. Їхні осередки і зони діяльності зосереджені переважно в Афганістані, Іраку; Нігерії, Пакистані й Сирії, проте вони залучають до лав бойовиків не тільки громадян ісламських країн.

Так, наприклад, на боці джихадистів у Іраку й Сирії воюють майже 500 вихідців із Великої Британії, понад 250 – з Австралії і стільки ж з Німеччини. Загони «Ісламської держави» налічують майже тисячу громадян Франції, серед яких є навіть колишні кадрові військові і ветерани елітного Іноземного легіону цієї країни. Тому, на нашу думку, «ісламізація» є однією з основних характерних рис і найнебезпечніших тенденцій активізації сучасного міжнародного тероризму. Не менш значущою його характерною рисою є глобалізація терористичної загрози, що має, інакше кажучи, «подвійний характер», тобто такою, що створює реальну небезпеку як щодо міжнародного правопорядку, світової політичної системи, так і щодо внутрішньої національної безпеки держав, на території яких вчиняються теракти.

У літературних джерелах з визначеної проблематики характерними рисами міжнародного тероризму називають, зокрема, також такі:

– його специфічну ціль і мету, що передбачають прагнення до реалізації альтернативного проекту політичного розвитку світу на інших, більш справедливих, на розсуд терористів, засадах, що нібито цілком виправдовує використання для переобладнання існуючого політичного світу будь-яких засобів, у тому числі терористичних акцій;

– так звану «самодіяльність» міжнародного тероризму, оскільки міжнародні терористичні зграї є формально недерж-

жаними й нерідко нелегальними структурами, які розгортають свою діяльність на території кількох держав і мають досить розвинену інфраструктуру, до якої входять органи управління, підрозділи озброєння, військового та матеріально-технічного забезпечення, навчально-тренувальні центри і табори для підготовки бойовиків тощо;

– розширення меж та поглиблення співпраці між терористичними організаціями, надання одна одній допомоги кадрами, вибухотехнічними засобами, інформаційними даними, фінансової допомоги, обмін досвідом і т. ін.;

– інтеграцію міжнародної терористичної та загальнокримінальної діяльності, що має на меті використання звичайного криміналітету як виконавців терактів або як найманців в умовах військової терористичної загрози чи агресії або фінансову допомогу терористичній організації з його боку шляхом легалізації (відмивання) коштів, здобутих злочинним шляхом;

– використання міжнародними терористичними угрупованнями та їх лідерами міжнародних та національних фінансових систем для протиправного отримання коштів, власного збагачення або спрямування на фінансування подальшої терористичної діяльності.

На нашу думку, наведені вище характерні риси міжнародного тероризму сучасного зразка мають знайти своє відображення в єдиному уніфікованому понятійному підході з визначення сутності цього явища. На необхідність розроблення понятійного і термінологічного апарату у сфері боротьби з тероризмом справедливо звертають увагу як правознавці, так і філологи.

Так, відомий вітчизняний філолог В. А. Левицький вважає методологічно хибним та таким, що передбачає негативні наслідки для практики, підхід, за якого терористична діяльність розглядається відокремлено від антитерористичної діяльності держави, тероризм та антитероризм трактується в абстрактній формі, тобто дослідження цих явищ здійснюється поза реальним суспільним життям, в якому вони перебувають у нерозривній діалектичній єдності. Автор висловлює, зокрема, досить оригінальну позицію щодо словосполучення «анти-терористична операція», що вживається як загальна назва, тоді як у низці вітчизняних нормативно-правових актів, виданих у 2014–2016 рр., антитерористична операція позначає саме дії на сході України. Отже, вважає він, доречною може бути подальша змістова спеціалізація, надання словосполученню статусу власної назви. Насамперед йдеться про поступове функціональне прирівнювання найменування «антитерористична операція» до історичного терміна.

Здається, що вказана позиція заслуговує на підтримку з деякими уточненнями. Безумовно, що будь-яка подія, будь-яка діяльність може мати місце і характеризуватися як певна подія (вид діяльності) на конкретному історичному етапі чи протягом визначеного історичного періоду (терміна).

Але більш прийнятним і логічним, вважаємо, було б функціонально прирівнювати діяльність (подію) до місця, де вона відбувається, по-перше, і коли саме, протягом якого історичного періоду (терміна) має місце, по-друге.

Глибоко впевнені у тому, що дослідження проблеми тероризму «здійснюється головним чином на емпіричному спеціально науковому рівні методології, а отже й на часткових (окремих), позбавлених кримінально-правових, кримінологічних тощо» і дійсний член (академік) Національної Академії правових наук України професор О. Н. Ярмиш. Вади цих підходів, вважає він, полягають «у відриві, відокремленості розгляду практичної діяльності від суспільних відносин взагалі, а в цьому випадку – у відокремленому дослідженні терористичної діяльності, тероризму як соціально-політичного явища від політичних відносин у суспільстві».

Полемізуючи з В. А. Левицьким, він зазначає, що «саме АТО на сході України

вимагає сьогодні ретельної уваги з боку аналітиків для виявлення реальних особливостей протидії терористичній діяльності в умовах фактичної гібридної війни».

Додамо, що гібридна війна, яка відбувається на сході нашої країни, хоча й має національне забарвлення, але ж зумовлена суто міжнародною терористичною агресією, насамперед з боку нещодавно «дружньої» Росії.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що у XXI ст. тероризм перетворився на одну із найбільш складних соціальних проблем, а подекуди став частиною політики, інструментом здійснення зовнішньополітичної діяльності для досягнення геополітичних цілей окремих держав, сил і рухів зухвало налаштованого злочинного спрямування на світовій арені. У сучасних умовах тероризм – не тільки й не стільки внутрішньодержавний злочин проти особистості, суспільства і держави, а й реальна загроза міждержавним і міжнародним відносинам. Тому набувають усе більшої актуальності заходи з комп-

лексної протидії тероризму в усіх без винятку державах світу. В умовах, коли тероризм перетнув кордон держав і став досить серйозною проблемою міжнародного масштабу, жодна країна світу сьогодні не здатна протистояти йому одноособово.

Чільне місце в такому співробітництві належить, безумовно, міжнародно-правовим чинникам. Утім, зважаючи на те, що в сучасних умовах вагома частина засобів протидії тероризму (як і іншим злочинам міжнародного характеру) належить до внутрішньої компетенції кожної окремої держави, потрібно удосконалювати паралельно і національне антитерористичне законодавство, імплементуючи його до міжнародно-правових норм, використовувати існуючий позитивний досвід застосування й дотримання в практиці правоохоронної діяльності.

Тобто, настав час зробити все необхідне, щоб у реалізації міжнародної і державної політики країн світу щодо протидії тероризму стратегія непримиренної боротьби з ним стала дійсно всеохоплювальною й безкомпромісною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. С. 1145.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
3. Інтернет-сайт «Європейська правда». URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/11/17/7040930/>
4. Підюков П. П. Тероризм як найнебезпечніший прояв організованої злочинності в Україні та проблем удосконалення вітчизняного законодавства щодо посилення боротьби з ним. *Наука, правоохорона*. 2015. № 4. С. 137.
5. Інтернет-сайт «Європейська правда». URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/11/17/7040930/>
6. Кривоніс В., Тупало Н. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України*: матеріали міжнародної наук.-практ. конференції (30 вересня 2016 р). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 184–185.
7. Левицький В. А. Мова і тероризм: відображення реалій АТО в правовому письмі. *Державна політика у сфері протидії тероризму і міжнародний досвід і його актуальність для України*: збірник матеріалів інтернет-конференції (25 червня 2015 р.); Національна академія прокуратури України, МНДЦ при РНБО України. К., 2015. С. 125.
8. Ковачь О. У Європі своя АТО. *Дзеркало тижня*. 2015. 24 січня. № 2 (198). С. 5.